

**ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО
НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ КНИГОЗНАВСТВА :
ОГЛЯД ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФОНДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ**

Світлана СМІРНОВА,
завідувачка НДВ стародруків,
цінних та рідкісних видань,
Національна історична бібліотека України
ORCID: 0000-0003-1553-5318

Анотація. Проаналізовано тематичний склад видань Українського наукового інституту книгознавства, що зберігаються у фонді Національної історичної бібліотеки України.

Ключові слова: *Український науковий інститут книгознавства, видавнича діяльність, історія книги, український бібліографічний репертуар, соціологія книги, мистецтво книги.*

2022 рік – ювілейний в історії вітчизняної книгознавчої науки: виповнюється 100 років із часу заснування Українського наукового інституту книгознавства (УНІК). Ця науково-дослідна установа, створена у 1922 році у м. Києві на базі Головної книжкової палати (ГКП), об'єднала для творчої співпраці відомих українських та зарубіжних вчених – істориків, архівістів, джерелознавців, книгознавців, мистецтвознавців, музейників.

1920-ті роки позначились плідною видавничою діяльністю УНІКу: вийшло 4 томи «Трудів», 25 номерів журналу «Бібліологічні вісті» (в 21 випуску) – єдиного на той час у Радянському Союзі фахового наукового журналу, 6 випусків серії «Науково-популярна бібліотека книгознавства», 1 випуск серії «Українські бібліологи» (до 25-річчя наукової діяльності Сергія Івановича Маслова), а також понад 60 брошур книгознавчої тематики. Більшість цих брошур є відбитками

публікацій у журналах чи збірниках. Видані значним накладом (як правило, в сотні примірників), з власними обкладинками, титульними аркушами, нумерацією сторінок, вони фактично є окремими виданнями.

У Національній історичній бібліотеці України (НІБУ) зберігаються публікації УНІК, які промовисто презентують етапи становлення вітчизняного книгознавства як комплексної науки: політематичні за змістом 1-ий том Трудів Інституту «Українська книга XVI-XVII-XVIII ст.» (Київ, 1926) та окремі номери журналу «Бібліологічні вісті», а також брошури та відбитки статей, тематику яких розглянуто у повідомленні.

Вагома частка цих видань присвячена питанням історії української і зарубіжної книги та періодики. Серед них особливою популярністю користуються дослідження відомого літературознавця, організатора архівної та бібліотечної справи, педагога Сергія Івановича Маслова (1880–1957). Сергій Іванович очолював в УНІКу Комісію історії книги, запропонував методику організації українського бібліографічного репертуару стародруків. У 1924 році вийшла у світ його книга «Друкарство на Україні в XVI–XVIII ст.» [12], в якій розглянуто питання історії друкарства в Галичині, на Волині, у Києві, на Чернігівщині, розповідається про світські друкарні XVIII ст. в інших містах. У серії «Науково-популярна бібліотека книгознавства» (за редакцією Ю. О. Меженка) надруковано працю Маслова «Українська друкована книга XVI–XVIII ст.» (Київ, 1925) [16]. Як відбиток з 1-го тому «Трудів Українського Наукового Інституту Книгознавства» УНІК видав дослідження С. І. Маслова «Етюди з історії стародруків: I–VIII» (Київ, 1925) [13]. На примірнику, що зберігається в НІБУ – дарчий напис автора О. О. Дмитрієвському (1856–1929) – історика церкви, візантисту, досліднику грецької палеографії та книгарства, автору описів грецької богослужбової літератури ніжинських храмів. Продовження дослідження («Етюди з історії стародруків. IX–X» (Київ, 1927) [14] та «Етюди з історії стародруків. XI–XII» (Київ, 1928) вийшли з друкарні Української академії наук – Всеукраїнської академії наук.

Історію рукописної книги стародавнього світу, середньовіччя та раннього Відродження, манускриптів південних і східних слов'ян висвітлено в книзі талановитої філологині, книгознавиці Олени Митрофанівни Маслової (1887–1934) «Рукописна книга» (Київ, 1925) [17].

Вагомим доробком в галузі історії книгодрукування є праці

відомого літературознавця, бібліографа, книгознавця та мистецтвознавця Павла Миколайовича Попова (1890–1971): «Друкарство. Його початок і поширення в Європі (XV–XVI вв.)» (Київ, 1925) [18] та «Початки друкарства у слов'ян: з додатком статті «Слов'янські інкунабули київських бібліотек» (Київ, 1924) [20].

У книзі історика, джерелознавця та архівознавця Пилипа Васильовича Клименка (1887–1955) «Графіка шрифту в Острозькій біблії» (Київ, 1925) [9] проаналізовано основний шрифт Острозької Біблії; порівнюється основний шрифт Острозької Біблії з відповідним матеріалом в інших тогочасних та пізніших писаних і друкованих текстах.

Дослідження історика, економіста, книгознавця, краєзнавця Саула Яковича Борового (1903–1989) «Нариси з історії єврейської книги на Україні. I. (Єврейська книга на Україні в добу хасидизму)» (Київ, 1925) [6] присвячено історії єврейської книги в Наддніпрянській Україні у XVIII–IX ст. і висвітлює етапи створення і діяльності єврейських друкарень, а також питання цензури.

Історії вітчизняної періодики, зокрема появи першої української газети «Gazette de Leopold», що вийшла у Львові у 1776 р., присвячено працю українського історика, журналіста, громадського діяча, архівіста, бібліографа Івана Івановича Кривецького (1883–1940) «Перша газета на Україні» (Київ, 1927) [10].

Окремі видання УНІК презентують наукові розвідки з питань історії книгознавчої та видавничої справи за кордоном. Мова йде, зокрема, про книгу українського історика, мемуариста, журналіста, бібліографа, книгознавця, бібліотекознавця Левка Устимовича Биківського (1895–1992) «Книжна справа в Чехословаччині» (Київ, 1926) [5]. У дослідженні проаналізовано структуру організації друкарської справи у Чехословаччині, питання книжкової торгівлі. Подано відомості про чеські бібліографічні інституції та стан теорії бібліографії в Чехословаччині, розвиток книгознавства та друковані праці у цій галузі.

У праці відомої книгознавиці та бібліофіла, першої завідувачки відділу рідкісних видань та рукописів Одеської національної наукової бібліотеки Олександри Миколаївни Тюнеєвої (1889–1984) «Музеї книги в Західній Європі» (1930) [21] розглянуто історію створення та діяльність музею книги в Лейпцигу, музеїв Гутенберга в Майнці та Берні, музею Плантена в Антверпені, музею книги в Брюсселі та ін. Примірник з фонду НІБУ – особливий: на титульному аркуші виявля-

но автограф «Искренноуважаемому В. Л. [Я?] [нерозбірливо] на память. [Підпис]. – К1931». Видання потребує подальшого дослідження, адже поки що не вдалося з'ясувати, кому адресовано дарчий напис.

Низка дослідницьких робіт співробітників УНІК розкриває питання теорії та практики укладання українського бібліографічного репертуару, соціології книги. У 1930 році за редакцією Ю. Меженка вийшла праця української бібліотечнознавиці та шевченкознавиці, однієї з перших співробітниць УНІК Віри Володимирівни Шпілевич (1888 [в деяких джерелах 1889 або 1892] –1979) «Бібліографія української літератури та літературознавства за 1928 рік» [22].

У книзі джерелознавця, книгознавця, бібліографа, історика гравюри та бібліофіла Сократа Олександровича Клепікова (1895–1978) «До методології описування слов'янських стародруків XV–XVIII ст.» (Київ, 1929) [8] представлено проєкт єдиної програми щодо описання стародруків, порядок описання, надано приклад опису конкретного видання.

Бібліотекознавець, бібліограф, автор теорії бібліологічної педагогіки Дмитро Андрійович Балака (1894–1971) у дослідженні «Про класифікацію друків за соціальним призначенням» [3] акцентує увагу на питаннях класифікації за соціальним призначенням у видавничому, бібліотечному, бібліографічному аспектах; аналізує проблеми типології читача і книги; наголошує на необхідності запровадження класифікації друків у бібліографічних покажчиках.

Значним є доробок співробітників УНІК у царині мистецтва книги. Мистецтвознавець, член Комісії мистецтва книги УНІК Аделаїда Володимирівна Артюхова (Артюхова-Іванова, Іванова-Артюхова) (1902 [1903?] – [1936?]) – автор декількох статей і заміток, опублікованих у «Бібліологічних вістях», дві з яких вийшли окремими відбитками. Це книги «Ілюстратори М. В. Гоголя» (Київ, 1927) [1] та «К. О. Трутовський – ілюстратор» (Київ, 1929) [2]. Обидві наявні у фонді НІБУ і містять дарчі написи Борису Володимировичу Якубському (1889–1944) – літературознавцеві і літературному критику, професору Київського інституту народної освіти (нині Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка), викладачеві Вищого музично-драматичного інституту ім. М. Лисенка, одному з основоположників соціологічного методу в українському літературознавстві.

Праця «Загальний огляд стародруків київських бібліотек» (Київ, 1924) [4] Володимира Івановича Барвінка (1879–1943) – українського історика, громадського діяча, письменника, українознавця, історика

церкви, бібліографа – містить інформацію про стародруковані видання XV–XVIII ст., які знаходились у різних київських бібліотеках у 1924 році. Відзначено художнє оздоблення українських церковнослов'янських стародруків: гравюри, як релігійного, так і світського змісту, мініатюри, оправ, форти, заставки, кінцівки.

Творчій діяльності відомого українського художника-графіка, ілюстратора, автора перших українських державних знаків Георгія Івановича Нарбути (1886–1920) присвячено дослідження фундатора українського мистецтвознавства, музеєзнавця, знаного діяча у галузі охорони пам'яток історії та культури України Федора Людвиговича Ернста (1891–1942) «Георгій Нарбут та нова українська книга» (Київ, 1927) [7]. У виданні проаналізовано історію мистецтва української книги другої половини XIX–початку XX ст. Представлено біографію та загальний огляд художньої творчості Г. Нарбути; презентовано ілюстрації обкладинок роботи художника, друкарських марок, шрифтів, розповідається про учнів та послідовників Г. Нарбути, інші художні школи. Примірник перебував у спецфонді, про що свідчить відповідний штамп на титульному аркуші.

Українському графічному мистецтву присвячено також дослідження П. М. Попова «Матеріали до Словника українських граверів: Додаток 1» (Київ, 1927) [19]. На форзаці видання – есклібрис Якова Ісаковича Бердичевського – відомого бібліофіла, книгознавця, колекціонера есклібрисів, мистецтвознавця, дослідника книжкових знаків майстрів графіки.

Окремий блок видань УНІКу презентує дослідження щодо особливостей палітурного мистецтва української друкованої книги та творчого стилю майстрів оправ. Це, зокрема, дослідження відомого українського історика, археолога, етнографа, музеєзнавця, директора Всеукраїнського музейного городка у 1926–1932 рр. Петра Петровича Курінного (1894–1972) «Лаврські інтролігатори XVII–XVIII ст.» (Київ, 1926) [11] та праці видатного українського мистецтвознавця, історика, етнографа, археолога, музейника та громадського діяча Данила Михайловича Щербаківського (1877–1927) «Золотарська оправа книжки в XVI–XIX століттях на Україні» (Київ, 1924) та «Оправа книжок у київських золотарів XVII–XVIII ст.» (Київ, 1926) [23, 24].

Аналіз тематики видань УНІК ще раз підтверджує, що у 1920-х роках УНІК відіграв провідну роль у процесі становлення вітчизняної книгознавчої школи; наукова діяльність співробітників Інституту сприяла становленню книгознавства як комплексної науки.

Література:

Іванова-Артюхова А. Ілюстратори М. В. Гоголя ; Укр. наук. ін-т книгознавства. Київ, 1927. 34 с. : іл. (Відбиток з «Бібліологічних вістей». 1927. № 3).

Артюхова А.К. О. Трутовський – ілюстратор = К. О. Trutowsky – illustrator ; Укр. наук. ін-т книгознавства. Київ, 1929. 22 с. : іл. (Відбиток з журн. «Бібліологічні Вісті». 1928/9. №2–3).

Балика Д. Про класифікацію друків за соціальним призначенням ; Укр. наук. ін-т книгознавства. Київ, 1927. 36 с.

Барвінок В. Загальний огляд стародруків київських бібліотек ; Укр. наук. ін-т книгознавства. Київ, 1924. 20 с.

Биківський Л. Книжна справа в Чехословаччині ; Укр. наук. ін-т книгознавства. Київ, 1926. 31 с.

Боровий С. Нариси з історії єврейської книги на Україні. I. (Єврейська книга на Україні в добу хасидизму) ; Укр. наук. ін-т книгознавства. Київ, 1925. 14 с.

Ернст Ф. Георгій Нарбут та нова українська книга ; Укр. наук. ін-т книгознавства. Київ, 1927. 30 с. : іл.

Клепиков С. До методології описування слов'янських стародруків XV–XVIII ст. ; Укр. наук. ін-т книгознавства. Київ, 1929. 16 с. (Окремий відбиток з журн. «Бібліологічні Вісті». 1928. Ч. 1).

Клименко П. Графіка шрифту в Острозькій біблії ; Укр. наук. ін-т книгознавства. Київ, 1925. 23 с. (Відбиток зі зб. «Труди Українського Наукового Інституту Книгознавства». Т. 1).

Кревецький І. Перша газета на Україні ; Укр. наук. ін-т книгознавства. Київ, 1927. 15 с.

Курінний П. Лаврські інтролігатори XVII–XVIII ст. ; Укр. наук. ін-т книгознавства. Київ, 1926. 39 с. : іл.

Маслов С. Друкарство на Україні в XVI–XVIII ст. ; Укр. наук. ін-т книгознавства. Київ, 1924. 39 с. : іл. (Відбиток із журн. «Бібліологічні Вісті». 1924. Ч. 1–3).

Маслов С. Етюди з історії стародруків: I–VIII ; Український науковий інститут книгознавства. – Київ, 1925. – 79, [5] с. : іл. (Відбиток зі зб. «Труди Українського Наукового Інституту Книгознавства», т. 1).

Маслов С. І. Етюди з історії стародруків. IX–X ; Укр. акад. наук. У Києві : З друк. Укр. акад. наук, 1927. 24 с.

Маслов С. І. Етюди з історії стародруків. XI–XII ; Всеукр. акад. наук. – У Києві : З друк. Укр. акад. наук, 1928. 24 с.

Маслов С. І. Українська друкована книга XVI–XVIII ст. / за ред. Ю. О. Меженка ; Укр. наук. ін-т книгознавства. Київ : Держ. вид-во України, 1925. 76, [4] с. (Наук.-попул. б-ка книгознавства, вип. 4).

Маслова О. М. Рукописна книга / за ред. Ю. О. Меженка ; Укр. наук. ін-т

книгознавства. Київ : Держ. вид-во України, 1925. 114 с., [5] с. (Наук.-попул. б-ка книгознавства, вип. 1).

Попов Павло. Друкарство. Його початок і поширення в Європі (XV–XVI вв.) / за ред. Ю. О. Меженка ; Укр. наук. ін-т книгознавства. Київ : Держ. вид-во України, 1925. 74 с. (Наук.-попул. б-ка книгознавства, вип. 2).

Попов Павло. Матеріали до Словника українських граверів : Дод. 1 ; Укр. наук. ін-т книгознавства. Київ, 1927. 34 с. : іл. (Відбиток з журн. «Бібліологічні вісті». 1927. № 3).

Попов П. М. Початки друкарства у слов'ян : з дод. ст. «Слов'янські інкунабули київських бібліотек» ; Укр. наук. ін-т книгознавства. Київ, 1924. 39 с. : іл.

Тюнесва О. М. Музеї книги в Західній Європі. Бібліологічні вісті = Bibliologische mitteilungen. 1930. № 3 (24). С. 77–102.

Шпілевич Віра. Бібліографія української літератури та літературознавства за 1928 рік ; за ред. Ю. Меженка ; Укр. наук.-дослід. ін-т книгознавства. Харків ; Київ : Держ. вид-во України, 1930. 298 с.

Щербаківський Д. Золотарська оправа книжки в XVI–XIX століттях на Україні ; Укр. наук. ін-т книгознавства. Київ, 1924. 15 с.

Щербаківський Д. Оправа книжок у київських золотарів XVII–XVIII ст. ; Укр. наук. ін-т книгознавства. Київ, 1926. 52 с.

PUBLICATIONS OF THE UKRAINIAN SCIENTIFIC INSTITUTE OF BOOK SCIENCE: REVIEW OF THE MATERIALS OF THE NATIONAL HISTORICAL LIBRARY OF UKRAINE FOUNDATION

Svitlana Smyrnova,

The Head of the research department of old prints,
valuable and rare publications,
National Historical Library of Ukraine
ORCID: 0000-0003-1553-5318

Annotation. The thematic composition of publications of the Ukrainian Scientific Institute of Bibliography stored in the fund of the National Historical Library of Ukraine was analyzed.

Key words: Ukrainian Scientific Institute of Bibliography, publishing activity, book history, Ukrainian bibliographic repertoire, sociology of books, book art.